

Ірина Гириловська

Institute of Vocational Education National Academy of
Pedagogical Science of Ukraine, Ukraine
E-mail: kamira@meta.ua

Становлення системи внутрішнього оцінювання якості професійно-технічної освіти в умовах децентралізації: реалії та перспективи / Formation of internal assessment quality of vocational ed- ucation in decentralization: realities and prospects

Abstrakt

The article is devoted to the problem of the formation of internal quality evaluation of vocational education under decentralization. It outlines the components of the training of future skilled workers as object monitoring; selected stages of monitoring; specified instrument monitoring of quality of education in vocational schools.

Key words: monitoring; quality of education; training; vocational-technical education; decentralization; vocational school

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Прогрес України до Європейського співтовариства, розуміння та глибоке усвідомлення тих фактів, що високоякісна освіта і освічений фахівець виступають основою конкурентоспроможності, моніторинг освітньої діяльності є стратегічним напрямком розвитку світової системи освіти, питання якості освіти та управління нею є актуальним для сучасної педагогічної науки визначили одне з основних завдань сьогодення – забезпечити високоякісною освітою усі верстви населення на всіх її етапах та рівнях. Реалізувати це завдання можна лише шляхом отримання вичерпних знань про стан освіти, тобто повної, об'єктивної, адекватної інформації, яка дозволить на основі оцінювання приймати ефективні управлінські рішення. Отримання такої інформації здійснюється через організацію та проведення моніторингових досліджень.

Аналіз наукових публікацій показав, що проблема моніторингу в освітній галузі досліджувалася в різних аспектах. Наприклад, формуванням понятійного апарату займалися В.П. Беспалько, І.М. Гавриленко, О.М. Майоров

та інші. Питання, пов'язані з управлінням навчальним закладом на засадах якісних змін в освіті розглядали Г.В. Єльнікова, Т.О. Лукіна, О.І. Локшина, О.М. Касьянова та інші. Дослідження щодо моніторингу якості навчальних досягнень учнів проводили Л.В. Куликова, І.В. Маслікова, С.І. Подмазін та інші. Застосування інформаційних систем і технологій в організації моніторингу якості освіти аналізували Ю.С. Брановський, Є.Ю. Диканський, А.Н. Багіров, Т.В. Воронцова, Л.М. Калініна та інші. Моніторингові технології вивчали І.Є. Булах, А.М. Єрмола, Г.А. Дмитренко та інші. Водночас, питання моніторингу якості професійної підготовки випускників професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) залишається не вивченим у вітчизняній педагогічній науці.

Мета статті – актуалізувати проблему формування системи внутрішнього оцінювання якості професійної освіти в професійно-технічних навчальних закладах та окреслити шляхи її вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти, якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, дотримання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. Поняття «якість» у системі професійно-технічної освіти (ПТО) не є абсолютним. Воно являє собою багаторівневу, багатоаспектну, багатофакторну категорію. У відповідності до міжнародних стандартів дане поняття необхідно розглядати як сукупність певних властивостей і характеристик, що відповідають вимогам виробництва, суспільства і держави до підготовки кваліфікованих робітників, а також задовольняють потреби самої людини в освіті та самореалізації. Так, Європейський центр розвитку професійної освіти і навчання (CEDEFOP) у своєму «Глосарії на тему якості в освіті і навчанні» [1] визначає якість як ступінь, до якої наявні характеристики об'єкта задовольняють встановленим вимогам. Таке визначення «якості» вказує на те, що воно може мати різне значення, змінюватися з часом відповідно до контексту професійної освіти і навчання.

Виокремлюють два види контролю за якістю освіти: внутрішній і зовнішній. В залежності від ступеня централізації освітньої системи в державі буде переважати один із зазначених видів оцінювання. Так, у високоцентралізованих системах, до яких відноситься Україна, забезпечення якості ПТО здійснюється на основі контролю та управління з боку центрального керівного органу, а окремі ПТНЗ мають дуже мало простору для прийняття незалежних рішень. Основними формами зовнішнього оцінювання якості національної професійно-технічної освіти є акредитація та ліцензування ПТНЗ, що проводяться на основі певних визначених критеріїв з метою перевірки, чи здатні навчальні заклади надавати послуги необхідної якості. Відповідно до чинного законодавства планова атестаційна експертиза ПТНЗ проводиться один раз на 10 років. У процесі перевірки, згідно «Типової програми атестаційної експертизи та орієнтовних критеріїв оцінювання результатів

діяльності ПТНЗ», проводиться аналіз й оцінювання: реального стану організації та здійснення навчально-виховного процесу; відповідності знань, умінь, навичок учнів (слухачів) вимогам навчальних планів і програм; якісного складу педагогічних працівників тощо. За результатами атестації, органи управління освітою встановлюють відповідність освітніх послуг ПТНЗ державним стандартам певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів, вносять пропозиції щодо надання певного статусу ПТНЗ, приймають рішення про створення, реорганізацію або ліквідацію навчальних закладів. Нажаль, атестація ПТНЗ характеризується значним формалізмом, оскільки основна увага акцентується на оформленні великої кількості довідок, документів, проведенні контрольних робіт, а не на реальних процесах та досягненнях навчального закладу.

Важливе місце у міжнародній практиці щодо забезпечення якості освіти навчальними закладами посідає самооцінювання їхньої роботи. Європейська система забезпечення якості у професійній освіті (EQAVET) акцентує увагу на самооцінюванні як основній рисі якісної роботи, висловлюючи переконання, що культура, яка заохочує самоаналіз та самооцінювання, призводить до підвищення якості у системі професійної освіти і навчання [2]. В Україні також нормативно проголошено необхідність проведення самоаналізу роботи ПТНЗ, але лише в період підготовки до проведення атестації. Типова програма атестаційної експертизи діяльності ПТНЗ передбачає самоаналіз за такими напрямками: формування контингенту учнів, слухачів; зміст підготовки кваліфікованих робітників; оцінка рівня організації навчально-виробничої діяльності учнів, слухачів; оцінка рівня організації навчально-методичної діяльності; оцінка рівня безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу; відповідність рівня матеріально-технічної бази державним стандартам і вимогам; оцінка рівня організації фінансово-господарської та виробничо-комерційної діяльності; відповідність рівня кваліфікації випускників державним стандартам ПТО; рівень навчальних досягнень учнів із загально-технічної підготовки; рівень навчальних досягнень учнів, слухачів із професійної підготовки; оцінка рівня управління ПТНЗ. Самооцінювання навчальних закладів повинно передбачати системний і комплексний підхід до аналізу своєї діяльності. Воно спрямоване на встановлення відповідності між діяльністю ПТНЗ та досягнутими результатами, визначення прогалин і перегляд пріоритетів з метою планування розвитку. Типова програма атестаційної експертизи діяльності ПТНЗ визначає лише напрями самоаналізу, але не зазначає яким чином його потрібно здійснювати. Таким чином, у ПТНЗ функціонують системи внутрішнього оцінювання якості освіти. Поодинокі виникнення таких систем є результатом ініціативних дій окремих керівників навчальних закладів. При цьому використовуються різноманітні схеми, оскільки для самооцінювання не визначено єдиних вимог. Відповідно до цього, актуальним стає питання щодо розробки та широкого впровадження системи внутрішнього оцінювання якості освітніх послуг навчальних закладів системи ПТО.

В свою чергу, якість освіти визначається показниками, що зумовлюються

вихідними ресурсами або вихідними результатами. Показники якості освіти, зумовлені вхідними ресурсами, тісно пов'язані з необхідними передумовами для впровадження успішної програми професійної освіти і навчання. До них відносять: рівень кваліфікації викладачів та майстрів; співвідношення кількості викладачів до кількості учнів; наявність навчального обладнання; забезпечення учнів навчальною літературою тощо. Показники, зумовлені вихідними результатами, відображають те, що отримується в результаті, а саме: результати випускних іспитів; відомості про працевлаштування випускників після закінчення навчання; відгуки роботодавців тощо. Загальноєвропейські показники базової рамки EQARF зумовлені переважно вихідним продуктом або результатами діяльності, оскільки вважається, що якість вхідних ресурсів не обов'язково призводить до якісного результату. Важливим є не те, що планує робити навчальний заклад, а те, що він робить. В Україні оцінювання якості професійно-технічної освіти здійснюється переважно на основі вхідних ресурсів, а показники, зорієнтовані на вихідний результат, часто критикують переважно з огляду на те, що їх непросто отримати. Окрім того, перелік показників якості освіти є доволі великим, що не виступає безпосередньою гарантією якості, а лише додає величезний об'єм роботи для закладу професійної освіти та негативно впливає на продуктивність його роботи.

У зв'язку з цим, в рамках нашого дослідження, яке спрямоване на оцінювання якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в ПТНЗ, важливим є питання визначення групи таких показників, за якими можна легко та зручно провести оцінювання. Але для цього, в першу чергу, повинна бути сформована чітка позиція: якого кваліфікованого робітника необхідно готувати в ПТО, щоб він відповідав вимогам сьогодення. Широкомасштабні зміни у суспільному і економічному ладі держави викликають потребу у докорінній перебудові професійно-технічної освіти, що призводить до зміни парадигми ПТО. Суть зміни полягає у переході від традиційної професійно-технічної освіти, так званої реагуючої ПТО, до нового типу – випереджальної ПТО. Реагуюча ПТО орієнтована на вузькопрофільні потреби роботодавця і підготовку робітників для конкретних підприємств на конкретні робочі місця. Випереджальна ПТО спрямована на підготовку багатопланового фахівця, здатного при необхідності змінювати професії в певному полі професійної діяльності, самостійно оволодівати новими знаннями та вміннями. Тобто, випускник ПТНЗ сьогодні – це робітник достатньо широкої кваліфікації, здатний успішно працювати в межах певного поля професійної діяльності на будь-якому підприємстві, який володіє ґрунтовною загально-технічною, загально-технологічною та соціальною базою знань і вмінь, що забезпечує можливість самостійно формувати нові професійні уміння і знання протягом усього трудового життя, здатний до професійної адаптації.

Формування такого кваліфікованого робітника в ПТНЗ здійснюється через реалізацію освітньо-професійних програм, що зазначені у державних стандартах професійно-технічної освіти. Зміст стандартів ПТО визначається на основі професійних стандартів і аналізу ринку праці. Стандарти відіграють

роль певних показників, яких необхідно досягти, щоб забезпечити відповідний рівень якості освіти. Державні стандарти ПТО розробляються на основі Національної рамки кваліфікацій. В широкому розумінні Національна рамка кваліфікацій – це інструмент розроблення, класифікації та визнання наявних професійних знань, навичок і компетентності у діапазонах встановлених рівнів. Вона представляє собою певну схему структурування існуючих і нових кваліфікацій, освоєння яких визначається результатами навчання з чітким визначенням того, що учень (працівник) має знати та вміти робити. У Національній рамці кваліфікацій порівнюються різні рівні кваліфікацій і надається схема переходу до наступного рівня: вертикально (підвищення кваліфікації за відповідною професією) та горизонтально (оволодіння суміжними професіями). Зокрема, в існуючій міжнародній структурі кваліфікацій виокремлено чотири рівні кваліфікацій стосовно професійної освіти і навчання. Першому рівню відповідає початкова кваліфікація робітника (підготовка, необхідна для влаштування на роботу і входження в систему професійного навчання). Другий рівень передбачає базову професійну кваліфікацію, тобто професійні навички, необхідні для зайнятості особи як робітника. Третій кваліфікаційний рівень стосується середньої професійної кваліфікації робітника, що виконує кваліфіковану (напівкваліфіковану) роботу. І нарешті четвертий рівень відображає повну кваліфікацію робітника, який самостійно виконує операції й обов'язки по контролю. Створені державні стандарти ПТО, що орієнтовані на зазначені рівні та відповідають принципам випереджальної професійно-технічної освіти, забезпечують формування широкої кваліфікації досить високого рівня, що може використовуватися у певному полі професійної діяльності. Освітній стандарт з професії включає:

1. кваліфікаційну характеристику випускника, яка розроблена на основі кваліфікаційної характеристики професії або (якщо відсутні чи застарілі кваліфікаційні характеристики професій) на основі матеріалів аналізу всіх трудових операцій в рамках даної професії;
2. типовий навчальний план (структуру обов'язкового компоненту змісту освіти), форми кваліфікаційної атестації, вимоги щодо освітнього рівня випускника;
3. типові навчальні програми з навчальних дисциплін, що передбачені типовим навчальним планом та планом з виробничого навчання;
4. перелік основних обов'язкових засобів навчання;
5. завдання на випускні кваліфікаційну атестацію та критерії оцінювання знань, вмінь і навичок випускників.

Водночас, розроблені та затверджені стандарти ПТО не зорієнтовані на досягнення освітніх результатів та соціальних ефектів. Вони не призначені для використання з метою об'єктивного вимірювання, оскільки, не мають кількісних визначень і малопридатні для здійснення порівнянь та діагностування. Тому оцінювання якості професійної підготовки випускників ПТНЗ тільки за державними стандартами ПТО не є валідним та надійним.

Аналіз сучасних вимог роботодавців до випускників ПТНЗ показав, що вони зацікавлені у фахівцях, які не лише здатні кваліфіковано виконувати професійні завдання, але: а) вміють самостійно думати та вирішувати різноманітні проблеми; б) володіють критичним і творчим мисленням, сформованим у процесі навчання; в) володіють багатим словниковим запасом, який базується на вмінні застосовувати його адекватно ситуації; в) здатних до самоосвіти. Зазначені вимоги роботодавців окреслюють не що інше, як компетентнісну модель особистості, складові якої за класифікацією OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) [3, с. 23] розподілені на три категорії:

- здатність до автономії, ефективної, відповідальної дії;
- здатність до використання в комунікації символічних і мовленнєвих засобів, а також інформаційно-комунікаційних технологій;
- уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах.

З урахуванням зазначеного, вважаємо, що професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників визначається такими складовими: 1) інтелектуальна (теоретичні, процедурні, професійні знання); 2) діяльнісна (професійні уміння та навички, професійний досвід, готовність до певних видів професійно спрямованих робіт); 3) професійно важливі якості (конкретизуються для кожної окремої професії); 4) комунікативна (комунікабельність, перцептивність, культура спілкування); 5) рефлексивною (самоаналіз, саморегуляція, саморозвиток). Визначення якості загальної професійної підготовки випускників ПТНЗ базується на оцінюванні кожної її складової, що здійснюється шляхом моніторингу.

Моніторинг є сучасним засобом дослідження та оцінювання будь-якого об'єкту, зокрема якості освіти, популярність якого зростає в усьому світі з року в рік. Останнім часом термін «моніторинг» часто вживається в педагогіці. В галузі освіти існує декілька точок зору на сутність цього поняття. Наприклад:

- О.В. Могильов дає тлумачення моніторингу як комплексу заходів, спрямованих на отримання повної, орієнтованої на предметну сферу інформації про функціонування складної системи з метою управління нею [4, с. 26];
- О.І. Локшина зазначає, що моніторинг – це система збору, опрацювання й поширення інформації про діяльність освітньої системи, яка забезпечує безперервне відстеження її стану й прогноз розвитку [5, с. 28];
- Т. М. Хлебнікова стверджує, що моніторинг – це процес безперервного науково обґрунтованого, діагностико-прогностичного стеження за станом, розвитком педагогічного об'єкту, з метою оптимального вибору освітніх цілей, завдань та засобів їх вирішення [6, с. 15];
- О.І. Ляшенко розглядає моніторинг в освіті як систему заходів щодо збирання, опрацювання, аналізу та поширення інформації з метою вивчення й оцінювання стану функціонування певного суб'єкта освітньої

діяльності та прогнозування його розвитку на основі аналізу одержаних даних і виявлених тенденцій та закономірностей [7, с. 22].

В рамках нашого дослідження за основу взято визначення О.М. Майорова, що моніторинг освіти – це система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дозволяє робити висновки про стан об'єкта у будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку [8, с. 141]. Це визначення є всеосяжним і легко конкретизується для кожного елементу системи освіти шляхом уточнення предмета моніторингового дослідження.

Моніторинг можна класифікувати за великою кількістю ознак. Залежно від підстав, використаних для порівняння, виділяють такі види моніторингу:

- динамічний, коли підставою для експертизи є дані про динаміку розвитку того чи іншого об'єкта, явища чи показника;
- конкурентний, коли підставою для експертизи обираються результати ідентичного обстеження інших освітніх систем;
- порівняльний, коли підставою для експертизи обираються результати ідентичного обстеження однієї чи двох систем вищого рівня;
- комплексний.

Вважаємо, що моніторинг якості професійної підготовки випускників ПТНЗ повинен бути комплексним, оскільки використовується декілька підстав для аналізу. Особливість моніторингу полягає у тому, що він спрямований на результат і водночас на процес, який привів до такого результату. Моніторинг якості професійної підготовки випускників ПТНЗ надає змогу не лише оцінити фактори, які впливають на неї, але й виявити резерви її покращення. За результатами моніторингу керівництво навчального закладу прийматиме відповідні управлінські рішення, спрямовані або на підтримку й поліпшення наявного рівня якості освіти, або на усунення виявлених недоліків.

Моніторингові дослідження в освіті реалізуються через методологію їх проведення та етапи організації. Перша зумовлює використання широкого спектра пошукових методів, які дають змогу різнобічно оцінити досліджуваній об'єкт, з'ясувати інформаційні потреби та визначити адекватні методи і засоби збирання й опрацювання одержаних даних. Друге дає змогу змодельовати хід моніторингу, спланувати відповідні заходи щодо його проведення. Проведення більшості моніторингових досліджень відбувається п'ятьма етапами, які органічно поєднані між собою: ініціювання моніторингу; підготовка до його проведення; збір та аналіз даних; узагальнення й оприлюднення результатів; складання звіту й вироблення рекомендацій (стратегії змін) щодо розвитку досліджуваного об'єкта.

Моніторинг передбачає оцінювання перетворень досліджуваного об'єкта. Проблеми, пов'язані з вимірюванням та оцінкою якості продукції, дозволяє вирішувати кваліметрія. Використання традиційних засобів діагнос-

тики, що не зорієнтовані на норму, передбачає інтуїтивне оцінювання того чи іншого явища в рамках певної порядкової шкали. Арифметичні операції з оцінками порядкової шкали за великим рахунком некоректні, мають розмиті якісні експертні значення. Необхідність кваліметричного забезпечення виникає внаслідок появи соціальної норми якості освіти. Тому основними формами його можуть бути педагогічне та психологічне тестування, соціологічні, експертні методи, оскільки вони засновані на процедурі стандартизації і дають можливість вийти за межі порядкової і перейти в область інтервальної шкали.

Для проведення моніторингу якості професійної підготовки випускників ПТНЗ необхідні такі організаційно-педагогічні умови:

1. наявність в ПТНЗ системи внутрішнього оцінювання якості освіти;
2. комплексне проектування змісту освіти, освітніх технологій і кваліметричного забезпечення,
3. підготовка викладачів до роботи з контрольними матеріалами;
4. використання нових інформаційних технологій для проведення безперервних моніторингів якості освіти, обробки та зберігання великих обсягів інформації.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження було з'ясовано, що для забезпечення якості професійно-технічної освіти в умовах децентралізації необхідно розробити систему внутрішнього оцінювання якості освіти в професійно-технічних навчальних закладах. При цьому зазначена система оцінювання повинна бути спрямована на оцінювання якості освіти за показниками кінцевого результату діяльності ПТНЗ, а саме: професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Оцінювання професійної підготовки випускників ПТНЗ здійснюється шляхом моніторингу п'яти її складових (інтелектуальної, діяльнісної, професійно важливих якостей, комунікативної, рефлексивної). Обробка моніторингових даних ґрунтується на кваліметричному підході із використанням факторно-критеріальних моделей. Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні доцільних показників якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників ПТНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. [CEDEFOP «Glossary of quality education and training», Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011, <http://libserver.cedefop.europa.eu/F/3L5X7H9UVIJLBTU> // «Глосарій на тему якості у освіті і навчанні» Європейського центру розвитку професійної освіти і навчання, Офіційне видання Європейського союзу, Люксембург, 2011.
2. «Building a quality assurance approach in line with the EQAVET-framework – Guidelines for VET-providers», EQAVET Secretariat, Dublin (2012) // «Формування підходу до забезпечення якості у відповідності до системи EQAVET – Рекомендації для навчальних закладів», Секретаріат EQAVET, Дублін, 2012 р.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О.В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Диагностика и мониторинг в управлении образовательным процессом : метод. пособ. / [под ред. Т.Ф. Есенковой, С.Н. Митина, В.В. Елисева]. – Ульяновск : ИПК ПРО, 2000. – 60 с.
5. [Локшина О.І. Становлення та розвиток моніторингу якості освіти: світовий вимір / О.І. Локшина // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / [за заг. ред. О.І. Локшиної]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 28-39.
6. Хлебнікова Т.М. Планування навчально-виховного процесу / Т.М. Хлебнікова // Завучу усе для роботи : наук.-метод. журнал. – 2009. – № 8 (08). – С. 8-18.
7. Ляшенко О.І. Концептуальні засади моніторингу якості освіти / О.І. Ляшенко // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / [за заг. ред. О.І. Локшиної]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 21-27.
8. Майоров А.Н. Мониторинг в образовании / А.Н. Майоров. – СПб. : Образование – Культура, 1998. – 344 с.